

Миланко Д. Чабаркапа¹

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Небојша Б. Петровић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

Бора Р. Кузмановић

Филозофски факултет, Универзитет у Београду

UDK - 37.048.4-057.874

316.644-053.6:316.752(497.11)

DOI: 10.5937/nasvas1601181C

Оригинални научни рад

НВ год. LXV 1/2016.

ПРЕФЕРЕНЦИЈА ВРСТЕ СТУДИЈА И ВРЕДНОСНИХ ЦИЉЕВА КОД УЧЕНИКА ГИМНАЗИЈА У СРБИЈИ

Апстракт *Када је реч о факторима који утичу на професионално опредељење ученика, у психолошкој литератури је углавном истицавана улога школе, вршњака, родитеља, материјалних и социјалних чинилаца, а мање улога особина личности, циљева, очекивања, личних и друштвених вредности. У овом раду истраживања је усмерена на преференцију личних и друштвених вредности које су посматране као циљеви у контексту избора факултета, а тиме и будуће занимања. Користе се две листе – 18 личних и 18 друштвених вредности, које су примењене на узорку од 497 мажуранаца. Истраживање је спроведено на терену, у школским условима, на територији Београда и неколико градова у унутрашњости Србије. Резултати истраживања показују да се већина мажуранаца (око 55%), опредељује за друштвено-хуманистичке и медицинско-биолошке, а мање за природне и техничке факултете. Показало се да су полна припадност и смер у гимназији значајне варијабле које су повезане с избором студија и факултета, док остале социодемографске варијабле нису биле значајне. Резултати такође показују да постоје значајне разлике у ставовима прихватања појединих вредности, при чему се у целини посматрано већа важност придаје личним него друштвеним вредностима, што потврђује оправданост постојеће политике аутора да треба одвојено истраживати личне и друштвене вредности, јер имају различит значај за професионално опредељење младих.*

Кључне речи: вредности, мажуранци, избор факултета, професионално опредељење.

Увод

Савремени приступ професионалном развоју и каријери подразумева, између осталог, да појединац на време изабере адекватно занимање којим највише жели да се бави у животу. Оспособљавање за конкретно занимање остварује се путем претходног школовања у одговарајућим средњим школама и на факултетима, где се стиичу општа теоријско-методолошка знања и вештине потребне за успешно обављање

¹ E-mail: milanko.cabarkapa@gmail.com

посла (Arnold & Silvester, 2005). Међутим, данас се све више говори о раскораку између школског система и тржишта рада, тако да се све учесталије наглашава потреба о реформама школског система у складу са захтевима савременог радног окружења (Ћабаркапа и Ђуришић Војановић, 2014).

Почетне кораке у правцу професионалног усмеравања праве ученици основних и средњих школа, преко педагошко-психолошких служби у школама, или у оквиру центара за професионалну оријентацију. Професионално усмеравање, као стручна делатност педагога, психолога, андрагога и других стручњака, подразумева систематско, планско и организовано пружање стручне помоћи појединцу у току његовог професионалног развоја, а нарочито у избору образовног профила након завршетка основне и средње школе, узимајући у обзир психофизичке особине, знања и вештине појединца, као и карактеристике рада и могућности запошљавања. У психолошкој литератури је доста простора посвећено професионалном опредељењу ученика, при чему је углавном испитивана улога школе, вршњака, родитеља, материјалних и социјално-демографских карактеристика, а мање улога особина личности, циљева, очекивања, личних и друштвених вредности (Havelka, 1995; Hedrih, 2009; Luković i Čizmić, 2012; Trogrlić i Vasić, 2002).

На темељу бројних емпиријских налаза и истраживања, формулисане су различите теорије професионалног опредељења, које се сврставају у три категорије: економске, социјалне и психолошке (Рајевић, 2006). У оквиру психолошких теорија издвајају се две групе: *развојне* – које се темеље на поставкама о развојној динамици и променљивости професионалних одлука и интересовања, док другу групу чине *диференцијалне теорије* – које се темеље на поставкама о индивидуалним разликама у особинама и структури личности (Brančić, 1986). Међутим, ниједна од постојећих теорија не узима експлицитно у обзир улогу вредности, вредносних оријентација и циљева у избору будућег занимања. Вероватно један од разлога лежи у томе што се сматрало да се вредности као карактеристике личности последње формирају у току развоја личности, па се полази од схватања да оне нису још довољно развијене и учвршћене код ученика у адолесцентном периоду (Ћабаркапа, 2009; Nedeljković, 2012). Други разлог може бити у томе што постоји велики број вредности, нарочито ако се оне дефинишу као циљеви, па их је тешко операционално дефинисати и мерити. Али, на основу емпиријских истраживања која су спроведена у нашој средини (Kuzmanović i Petrović, 2007; Havelka, 1995), потврђено је да млади врло рано, још у раном адолесцентном периоду, формирају своје вредносне ставове, постављају личне и друштвене циљеве које желе да остваре, тако да смо претпоставили да би они могли бити један од значајних фактора за избор факултета и будућег занимања, што је предмет нашег интересовања у овом раду.

Преференција вредносних циљева у контексту избора факултета

Када је реч о професионалној оријентацији и селекцији, данас се под утицајем когнитивне оријентације у психологији све више наглашава улога когнитивних фактора као мотивационих чинилаца (Кнежевић, 2014), док се у савременој организационој психологији и психологији рада (Borman et al., 2001; Рајевић, 2006) истиче значај

социјалних вештина и конативних, тј. вољно-мотивационих особина личности, што се на ширем плану може повезивати са вредностима и вредносним циљевима.

Када испитују вредности и циљеве, истраживачи махом не придају значај разликовању и раздвајању личних и друштвених вредности, односно циљева које појединци желе да остваре на индивидуалном и друштвеном плану (Rokeach, 1973; Schwartz & Bilsky, 1990). Међутим, ми сматрамо да треба раздвојити те две категорије и посебно испитивати утицај и степен прихватања једних и других, што је и учињено у овом истраживању.

Прецизније речено, у центру наше пажње су вредносна очекивања матураната гимназија у Србији од занимања које се стиче завршавањем планираног факултета или високе школе. Инспирацију за ову тему налазимо у неколико извора. Један од њих је Холандова теорија избора занимања, где се избор занимања посматра пре свега као израз личности (Holland, 1973; према: Brančić, 1986; Hedrih i Šverko, 2007). Мада Холанд не користи очекивање као експланаторни појам, таква идеја је имплицитно садржана у тези да особе одређеног типа личности показују тенденцију да траже одговарајуће занимање, или настоје да изаберу групу занимања која најбоље одговара њиховим интересовањима и типу личности.

Важан ослонац за наше истраживање је и Суперова развојна теорија (Super, 1980), где је један од кључних појмова – појам о себи (селф-концепт), а избор занимања се види као процес реализације слике о себи, тј. као усклађивање занимања с том сликом. Полазећи од ове теорије, избор занимања се може разумети као очекивање да се преко преферираног избора факултета и будућег занимања могу остварити неки важни лични и друштвени циљеви (тј. вредности), које појединац можда процењује као битне елементе идеалне слике о себи.

Посебно значајан извор инспирације за ово истраживање представљају и нека релевантна социјално-психолошка истраживања везана за вредносна очекивања младих, изведена у Србији. Тиме се посебно код нас бавио професор социјалне психологије Ненад Хавелка (Havelka, 1995; 1998) испитујући повезаност између вредности и очекивања ученика основних и средњих школа од будућег занимања. Управо се у оквиру ових истраживања као кључан појам користе вредносна очекивања. Овај аутор је пошао од тезе да ученици већ при завршетку основног образовања имају формиране вредности и да у њиховом одлучивању о будућем занимању значајну улогу имају вредносна очекивања од тог занимања, тако да одабрано занимање представља пут остваривања вредности.

У прилог томе да су вредности и избор факултета повезани иду и налази домаћих истраживача Петровића и Кузмановића (2013), који су установили да се студенти различитих факултета, студијских група и усмерења разликују у степену прихватања појединих личних и друштвених циљева, али је у њиховом истраживању остало отворено питање да ли су те разлике настале пре уписа на факултет, или под утицајем студија. У сваком случају, и ово истраживање је један од покушаја да се озбиљније постави питање значаја вредности као фактора у избору занимања.

Полазећи од претходно наведених емпиријских истраживања и теоријских основа, овим истраживањем желели смо да утврдимо за које факултете се наши матуранти претежно опредељују, и какви се лични и друштвени циљеви могу повезати с

тим изборима, тј. каква вредносна очекивања имају у вези с изабраним факултетом и будућим занимањем након завршеног факултета. Прецизније речено, циљ нам је био да утврдимо каква је преференција постојећих факултета, и да ли се уз занимање које се стиче студирањем планираног факултета везује очекивање да се на тај начин могу остварити неке значајне личне и друштвене вредности. Будући да смо пошли од опште претпоставке да су вредности и вредносна очекивања значајан чинилац професионалног опредељења матураната, очекујемо да ће личне и друштвене вредности имати значајан утицај на преференцију факултета и избор будућег занимања.

Методологија истраживања

Варијабле и инструменти. Ово истраживање има карактер теренске студије засноване на дескриптивној и корелационој анализи. Основна варијабла у нашем истраживању су лични и друштвени циљеви, које смо посматрали као опште категорије које се односе на неке личне и друштвене вредности. У већини досадашњих истраживања истраживачи нису придавали значај разликовању и раздвајању циљева индивидуалног живота (личних циљева, као што су: љубав, друштвена моћ и популарност) од прихватања (преференције) друштвених циљева (на пример: социјална правда, демократија, хуманост). Међутим, наши истраживачи Кузмановић и Петровић (2007) сматрају да би било добро раздвојити те две категорије и посебно испитивати степен прихватања једних и других, а истраживања треба да покажу каква је евентуална веза између прихватања циљева из једне и друге групе. Због тога смо у нашем истраживању применили две листе циљева које су формулисали Кузмановић и Петровић на основу свог ранијег истраживачког искуства (Kuzmanović, 1990; 1995; Kuzmanović i Petrović, 2007). Прва листа обухватала је 18 личних циљева (ЛЛЦ) чији су најкраћи називи: углед, пријатељи, друштвена моћ, самоактуализација, алтруизам, постигнуће, узбудљив живот, подређеност, сигурност, савесност, љубав, материјални стандард, знање, уживање (хедонизам), друштвено ангажовање, самосталност, популарност и здрав живот. Листа друштвених циљева (ЛДЦ) такође је обухватала 18 циљева који су посматрани као опште друштвене вредности: јака привреда, добри међунационални односи, борба против криминала и корупције, јачање одбрамбених снага земље, хуманији односи, еколошки циљеви, запосленост, социјална једнакост, правна држава, чување традиције, улазак у Европску унију, приватизација, државни и територијални интегритет, демократија, животни стандард, развој науке и културе, социјална права и једнопартијски систем.

У овом истраживању сви наведени лични и друштвени циљеви су дефинисани и операционализовани преко кратких и јасних исказа – нпр. циљ назван *социјална правда* операционализован је преко исказа „Да држава обезбеди бесплатно образовање, здравствену и социјалну заштиту“; или нпр. лични циљ *углед* операционализован је преко реченице „Да ме други људи поштују, да уживам углед међу људима“. Уз сваки исказ понуђена је скала од следећих пет модалитета одговора: 1 – мало је важно, 2 – осредње је важно, 3 – прилично је важно, 4 – јако је важно и 5 – изузетно много је важно. Поред тога, испитаници су исте циљеве процењивали и у односу на то колико очекују да они буду остварени преко изабраног факултета и будућег занимања.

Такође је коришћена 5-степенa скала Ликертовог типа, што је омогућило да се у статистичкој анализи података примене методе параметријске статистике.

Упитник је, наравно, укључио и питање о томе који факултет или високу школу испитаник намерава да упише, као и уобичајена питања о демографским и социјалним обележјима испитаника: пол, смер у гимназији, просек оцена, процена материјалног стања породице, образовање оца и мајке, као и податак да ли је неко од чланова породице остао без посла у последњих пет година. Ова обележја су укључена под претпоставком да могу имати функцију независних, или пак интервенишућих варијабли у релацији између избора факултета и преференције испитиваних вредносних циљева.

Узорак испитаника и њихови услови испитивања. Испитивањем је обухваћено 497 ученика завршног разреда гимназија (матуранти) у Београду и неколико градова у унутрашњости Србије. У Београду су испитани матуранти I, III, IX, X и XV гимназије, а у унутрашњости матуранти гимназија у Нишу, Чачку и Лозници, тако да се не може говорити о потпуно репрезентативном узорку матураната за територију целе Србије, јер недостају ученици са територије Војводине и Косова и Метохије. Али, пошто се гимназије као школске установе међусобно не разликују много по начину рада и структури ученика, сматрамо да наш пригодан узорак добро одсликава популацију матураната. Структура узорка по гимназијама, усмерењу и полној припадности приказана је у табелама 1, 2. и 3.

Табела 1. Структура узорка по гимназијама

Гимназија	Ф	%
Девета београдска гимназија	115	23,1
Чачанска гимназија	42	8,5
Десета београдска гимназија	52	10,5
Прва београдска гимназија	59	11,9
XV београдска гимназија	64	12,9
Нишка гимназија	80	16,1
Лозничка гимназија	65	13,1
Трећа београдска гимназија	20	4,0
Укупно	497	100,0

Табела 2. Структура узорка по смеровима

Изабрани смер	Ф	%
Природни	203	40,8
Друштвени	241	48,5
Општи	53	10,7
Укупно	497	100,0

Табела 3. Структура узорка по полу

Пол	Ф	%
Женски	311	62,6
Мушки	186	37,4
Укупно	497	100,0

Испитивање је спроведено у школским условима (учионицама) при крају школске године, што се може сматрати адекватним за ову врсту испитивања професионалног опредељивања младих, јер су матуранти на крају завршне године већ имали јасно формиране ставове и опредељење које факултете ће уписати. Примењена је техника групног испитивања по разредима од стране истраживача и школског психолога, уз одговарајуће објашњење и позитивну мотивацију ученика за учешће у истраживању. Током испитивања није било отпора и нерегуларности које би могле утицати на резултате испитивања.

Резултати и дискусија

Преференција врсте студија – факултета. Од укупног броја (497) анкетираних ученика – матураната, за избор пожељног факултета су се определила 494 ученика, што значи да неколико њих није желело да одговори, или није имало јасну одлуку о томе шта желе уписати. То је релативно занемарљив број ученика у односу на укупни узорак, тако да можемо закључити да на крају 4. разреда гимназије скоро сви матуранти имају јасну одлуку о томе шта желе да студирају након матуре. Као свој избор испитаници су укупно навели 54 факултета и више школе, а најзаступљенији су: економски (10,1%), правни (8,2%), ФОН (8,2%), електротехнички (7,8%), филозофски (6,4%), филолошки (5,8%), медицински (5,0%) и политичке науке (4,8%). За остале факултете се опредељује испод 5% испитаника, тако да их не приказујемо у овој структури. Када се преференције ученика за избор факултета погледају у целини, може се запазити да се већина ученика опредељује за друштвено-хуманистичке факултете (око 35%), затим информатику и техничке (16%), знатно мањи проценат за медицинско-биолошке (око 5%), и остале државне и приватне факултете (испод 5%).

Добијени резултати у погледу преференције факултета који желе да студирају имплицирају и одређене жеље и очекивања која матуранти имају у погледу будућег занимања. Изгледа да међу ученицима гимназија, посматрано у целини, преовлађује интересовање за традиционална друштвено-хуманистичка занимања која се стичу завршавањем економског, правног, филозофског, филолошког и факултета политичких наука, а затим долазе остала занимања која се могу стећи преко информатичко-техничких, природно-математичких и медицинско-биолошких факултета. Ови резултати су донекле у складу са налазима неких других истраживања, која показују да су доминантна професионална интересовања и доминантне преференције животних стилова младих на крају основног школовања била највише повезана са подручјима културе, науке и уметности, као и са жељом да наставе школовање у гимназији

(Luković i Ćizmić, 2012). Налази ових истраживања могу имати одређене практичне импликације за процес професионалног саветовања и усмеравања у оквиру професионалне оријентације, као контекста за развој каријере, где би се већ у раној фази (основна и средња школа) могао ставити нагласак на вредности и жељени стил живота појединца које треба усагласити са потребама савременог тржишта рада и захтевима одређених професија (Torrington i sar., 2004).

Социодемографске варијабле и преференција факултета. У бројним досадашњим истраживањима (Brančić, 1986; Guzina, 1980; Рајевић, 2006) показало се да неке социодемографске варијабле, пре свега образовни ниво родитеља, економски статус породице и социјално порекло, утичу на професионалну оријентацију младих и избор врсте студија. Међутим, у нашем истраживању показало се да испитиване социодемографске варијабле нису биле значајне за преференцију факултета, изузев полне припадности и смера у гимназији (табеле 4 и 5), што значи да су ове варијабле значајније од других социодемографских карактеристика, бар када су у питању ученици гимназија. То би могло да значи да су ученици гимназија из нашег узорка сличног економског, породичног и социјалног статуса, који је пре утицао да се они након основне школе определе за гимназију, која им обезбеђује даљи академски и каријерни развој. Чињеница да више од половине испитаних матураната чине девојке, и да у гимназији похађају друштвени или општи смер, указује на то да ове варијабле треба узимати у обзир када се објашњава преференција или избор студија и факултета, а тиме и будућег занимања.

Када се погледа структура опредељења за поједине факултете с обзиром на полну припадност (табела 4), може се запазити да се девојке у односу на младиће у значајно већем проценту опредељују за медицинску групу факултета, затим групу друштвено-хуманистичких факултета, као што су економски, правни, филозофски и филолошки, па чак и за факултет организационих наука и политичке науке, док су младићи више опредељени за техничке факултете, посебно за електротехнички и машински факултет. Можда се полне разлике у професионалним преференцијама донекле могу објаснити и разликама у особинама личности, као што је капацитет за емпатију и афективна везаност (Dimitrijević i sar., 2011), или социјалним стереотипима о мушким и женским занимањима, што усмерава девојке да више преферирају медицинско-биолошке и друштвено-хуманистичке факултете, који им обезбеђују тзв. помагачка и услужна занимања. Позната је чињеница да у нашем друштву све већи проценат девојака студира и завршава факултете, али добијени налази сугеришу да се оне претежно оријентишу ка хуманистичким и услужним занимањима, што говори да још увек постоје традиционална схватања о полним разликама у погледу професионалног опредељења и вредносних оријентација везаних за посао.

Такође, добијене су разлике у преференцији факултета с обзиром на смер у гимназији, што се донекле може повезати са полном структуром, али и са чињеницом да су се ученици опредељивањем за смер у гимназији заправо определили за врсту будућих студија. Из табеле 5. се може запазити да се они ученици који су природног смера у гимназији више опредељују за медицинско-биолошке и техничке факултете, док се ученици са друштвеног и општег смера више опредељују за друштвено-хуманистичке факултете, али и за факултет организационих наука. Дакле, полна припадност

и смер у гимназији су повезани – девојке се више опредељују за друштвени и општи смер, што касније утиче на преференцију друштвено-хуманистичких факултета. Ако се одреде за природни смер у гимназији, онда се касније опредељују за медицинско-биолошке факултете и ФОН, док се младићи са природног смера више опредељују за електротехнички и машински факултет. То значи да се полна припадност и избор смера у гимназији могу посматрати као предиктивне варијабле у погледу избора факултета и будућег занимања.

Табела 4. Разлике у преференцији факултета према полу

Преферирани факултет	Пол		Тотал
	Женски	Мушки	
Филолошки	24	5	29
Политичке науке	14	10	24
Правни	26	15	41
ФОН	26	15	41
Филозофски	25	6	31
Економски	36	14	50
ЕТФ и машински	16	33	49
Медицина/стом./фарм.	40	13	53
Тотал	207	111	318

$$\chi^2 = 34,124; df = 7; p < 0,00$$

Табела 5. Разлике у преференцији факултета по смеровима

Преферирани факултет	Смер гимназије			Тотал
	природни	друштвени	општи	
Филолошки	2	20	7	29
Политичке науке	6	15	3	24
Правни	5	33	3	41
ФОН	11	24	6	41
Филозофски	10	20	1	31
Економски	16	29	5	50
ЕТФ и машински	40	5	4	49
Медиц./стом./фарм.	32	17	4	53
Тотал	122	163	33	318

$$\chi^2 = 88,481; df = 14; p < 0.00$$

Степен прихватања личних и друштвених циљева. Поред преференције факултета, у овом истраживању нас је интересовало и каква је преференција личних и друштвених циљева у контексту избора факултета, односно за које личне и друштвене вредности се матуранти више опредељују, а које мање прихватају у ситуацији када се опредељују за одређени факултет. Преференција појединих личних и друштвених циљева изражена је на основу ранг-листе просечних оцена у погледу важности испитиваних циљева. Циљеви дати у табели 6. наведени су према степену прихваћености и зато њихов редослед представља и ранг-листу значаја које им придају испитаници.

Табела 6. Степен прихватања личних циљева

Лични циљеви	АС	СД	Лични циљеви	АС	СД
пријатељи	4.49	0.82	алтруизам	3.77	1.02
љубав	4.36	0.89	углед	3.57	1.02
самосталност	4.43	0.82	постигнуће	3.47	1.07
самоактуализација	4.34	0.81	здрав живот	3.45	1.25
материјални сигурност стандард	4.17	0.93	савесност	3.48	1.25
знање	4.09	0.86	ангажовање	3.26	1.04
узбудљив живот	4.00	0.98	друштвена моћ	2.62	1.23
сигурност	3.95	1.00	подређеност	2.05	1.05
уживање/хедонизам	3.78	1.03	популарност	2.04	1.19

На основу средње вредности прихватања (табела 6), може се рећи да матуранти већину личних циљева прихватају у степену изнад теоријског просека, с тим што посебно истичу: пријатељство, романтичне везе (љубав), самосталност и независност, самоактуализацију, узбудљив живот, радозналост, и трагање за новим сазнањима, али и материјалну сигурност и бољи стандард породице. Насупрот томе, из исте табеле се такође може видети да се најмање прихватају следећи лични циљеви: руковођење и друштвена моћ, популарност, послушност и подређеност. Изгледа да се лични циљеви код матураната гимназија не поклапају са неким уобичајеним схватањима присутним у новије време по којима су млади, слично као и одрасли људи, оријентисани на корист, престиж, компетитивност, успех, друштвену промоцију и углед (Kuzmanović i Petrović, 2013; Nikolić i Mihailović, 2004), већ се на основу преференције личних циљева може сматрати да више одговарају типичном профилу адолесцената познатом из ранијих истраживања (Erikson, 1976; Joksimović, 1999; Vranješević, 2001). Очигледно је до код матураната доминирају они циљеви који су више засновани на емоционалним и интелектуалним потребама, што су потврдила и нека друга истраживања (Moore & Leung, 2002), али се уз то још додају и потребе за обезбеђењем личног и породичног стандарда, што може бити знак да су наши испитаници

(матуранти) свесни значаја материјалних вредности у актуелној друштвено-економској реформи и кризи, која утиче на животни стандард њихових породица.

Табела 7. Степен прихватања друштвених циљева

<i>Друштвени циљеви</i>	АС	СД	<i>Друштвени циљеви</i>	АС	СД
социјална права	4.43	0.87	социјална једнакост	3.66	1.16
запосленост	4.24	0.99	добри међунационални односи	3.59	1.16
развој науке и културе	4.24	0.93	државни и територијални интегритет	3.57	1.17
животни стандард	4.20	0.88	демократија	3.42	1.18
хуманији односи	4.06	1.02	јака привреда	3.27	1.31
еколошки циљеви	3.97	1.04	јачање одбрамбених снага	3.14	1.22
правна држава	3.86	1.06	једнопартијски систем	2.54	1.29
борба против криминала и корупције	3.83	1.21	приватизација	2.46	1.11
чување традиције	3.81	1.14	улазак у ЕУ	2.17	1.14

Кад је реч о друштвеним циљевима, матуранти преферирају оне који би се могли повезати са социјалним вредностима, као што су: социјална права, образовање, наука, посао, обезбеђење бољег стандарда и хуманији односи међу људима, што се може тумачити као знак њихове хуманости, демократичности и зрелости, што се уклапа у општу слику младих људи у нашој средини, који теже равноправности, правди, економски и социјално стабилном друштвеном окружењу (Kuzmanović i Petrović, 2007; Radoman, 2011). Овакав избор друштвених циљева се не поклапа сасвим са тренутно преовлађујућим трендовима у друштву, оријентисаном на тржишну и либералну економију, где преовлађује конкуренција и материјалне вредности, јер млади у погледу друштвених циљева у први план истичу социјалне и демократске вредности, као што су социјална праведност, доступност образовања, сигурност посла и задовољавајући материјални стандард.

Насупрот општим очекивањима и веровањима да су млади више опредељени за интернационалне интеграције, ЕУ и тржишну привреду, према овом истраживању, то су најмање прихватљиви циљеви код наших матураната. Разлог томе вероватно треба тражити у чињеници да су последице транзиције и приватизације у нашој земљи, као и услови које ЕУ поставља Србији у процесу придруживања, оставили негативну слику у свести младих људи, тако да се такви циљеви доживљавају као мање прихватљиви у односу на остале друштвене циљеве. Уз то треба додати и њихово

ниско вредновање једнопартијског система као друштвеног циља или вредности, што би могло да говори да млади не прихватају једну идеолошку доктрину, догматизам и ауторитарност.

У целини гледано, према преференцијама друштвених вредности, могло би се говорити да су млади оријентисани ка демократским и социјалним вредностима, али са претежно националном оријентацијом (због ниског вредновања уласка у ЕУ као друштвеног циља). То указује да су млади отворени за хумане и демократске вредности, али да политичке и друштвене циљеве више везују за националне оквири у којима вероватно виде више простора за испољавање личних потреба и циљева, али и општих друштвених вредности као што су хуманизам, правда, слобода и независност.

Разлике у оцени могућности остваривања личних и друштвених циљева. У овом истраживању пошли смо од опште претпоставке да лични и друштвени циљеви имају различит значај за избор факултета и будућег занимања, тако да су формиране две одвојене листе циљева, тј. вредности које су процењиване у контексту избора факултета. Због тога је поред испитивања значаја наведених вредносних циљева уопште, вршено испитивање и каква очекивања матуранти имају у погледу могућности да те циљеве остваре преко изабраног факултета и будућег занимања. Тиме смо желели да на индиректан (донекле пројективан) начин повежемо префериране вредности с избором факултета, јер ми нисмо испитанике директно питали шта је утицало на њихов избор факултета и професионално опредељење.

Разлике у погледу могућности остваривања личних и друштвених циљева приказали смо преко средњих вредности (табела 8), мада рачунање просечног скорa, тј. аритметичке средине, за различите личне и друштвене вредности није сасвим логички оправдано (пошто се сабирају различите вредности). Ове разлике су могле бити приказане и преко процента испитаника који се опредељују за сваку појединачну личну и друштвену вредност, али би таква табела била гломазна (пошто тих вредности има 36), па смо се определили за овај једноставнији и очигледнији приказ разлика, јер је и на основу прегледа и анализе појединачних вредности јасно да се свака лична вредност прихвата у већем степену и од већег броја испитаника у односу на друштвене вредности. Глобално статистичко поређење и тестирање разлика за целокупне листе циљева показује да постоје статистички значајне разлике између две листе вредности у степену очекивања да се могу остварити преко изабраног факултета и будућег занимања ($t = - 24,42; p < 0,00$). Разлике постоје и у придавању веће важности личним него друштвеним циљевима.

Табела 8. Разлике у оцени могућности остварења циљева

Циљеви – вредности	АС	СД
Лични циљеви	3.64	.54
Друштвени циљеви	2.73	.89

$$t = - 24,42; p < 0,00$$

Када се посматра преференција личних и друштвених циљева у контексту избора факултета и очекивања од будућег занимање, није тешко разумети и објаснити зашто се преферирани факултет и будуће занимање више везује за остваривање личних него друштвених циљева. Из раније наведене табеле б. видљиво је да су као најважније личне циљеве или вредности испитаници издвојили: пријатељство и романтичну љубав, самосталност, самореализацију, знање, али и материјални стандард породице, док су најмање важни лични циљеви били: друштвена моћ, подређеност и популарност. То заправо значи да су матуранти више фокусирани на своје личне психолошке потребе (емотивне и когнитивне), уз увиђање значаја економских проблема које има савремена породица у транзицији, па очекују да им преферирани факултет може задовољити те потребе. Ипак, они су и неке друштвене циљеве и вредности такође издвојили као значајне: социјална права, запосленост, развој науке и културе, животни стандард и хуманији односи међу људима, док су најмање пожељне друштвене вредности: једнопартијски систем, приватизација и улазак у ЕУ. Међутим, избор факултета се слабије доводи у везу са друштвеним вредностима у целини, иако неке од њих испитаници сматрају значајним. То значи да друштвене вредности и циљеве више везују за опште стање у друштву, економску и политичку ситуацију, а мање за избор факултета и будућу професију. У целини посматрано, друштвени циљеви су мање прихватљиви и мање значајни за матуранте него лични циљеви. То иде у прилог схватања да су у овом узрасту још увек наглашеније личне, индивидуалне и психолошке потребе, као и неке општије социјално-хуманистичке вредности него опште друштвене потребе и циљеви.

Закључак

Резултати овог истраживања, у целини посматрано, показују да се матуранти гимназија у Србији претежно опредељују за друштвено-хуманистичке и медицинско-биолошке факултете, а мање за техничке и природно-математичке. Шта лежи у основи такве професионалне оријентације, није прецизно познато, јер на то може да утиче велики број фактора које смо поменули у уводном делу овог рада. Међутим, добијени резултати у нашем истраживању донекле се могу објаснити и структуром испитиваног узорка (већину испитаника чине девојке) и раним избором смера у гимназији (већина се опредељује за друштвени и општи смер). Ако бисмо наш узорак прихватили као репрезентативан, то би заправо значило да постоји тенденција феминизације одређених факултета и будућих занимања, везаних за хуманистичке, друштвене и услужне делатности, које се могу повезивати с одређеним особинама личности и вредностима (Dimitrijević i sar., 2011; Kuzmanović i Petrović, 2013). Ова условљеност избора школе, факултета и будућег занимања везана за полне разлике може се приписивати и традиционалним улогама мушкараца и жена у односу на послове које обављају или желе да обављају. С једне стране, присутна је тенденција ка равноправности полова и доступности свих занимања, али девојке ипак чешће бирају факултете и занимања везана за рад с људима, социјални рад, лечење и васпитање, мада у новије време све више испољавају интересовање и за угоститељско-туристичка, научна и информатичка знања и занимања (Luković i Čizmić, 2012; Trogrlić i Vasić, 2002).

Ова тенденција у погледу преференције одређених факултета и занимања изгледа да постоји од средње школе, преко избора факултета, до последипломских студија, што потврђују статистички подаци једне студије спроведене у Хрватској, где се према Државном заводу за статистику током академске 2014/2015. године на последипломске докторске студије уписало 3.129 докторанада, од чега су 1.794 биле жене, што износи 57,3%. Када се гледају научна подручја на која се односе студије, највише је заступљено подручје биомедицине и здравства, затим следи подручје друштвених и хуманистичких наука, а онда подручје техничких и природних наука, биотехничких наука и интердисциплинарна подручја. Такође се у овом извештају констатује да је удео жена у свим подручјима већи него мушкараца, осим у техничким. Оне доминирају у биотехничким и биомедицинским, па чак и природним наукама, које су се донедавно сматрале традиционално мушким подручјем. Могли бисмо донекле футуристички закључити да ће слични подаци одговарати исходу студија и будућих занимања за која су се определили наши матуранти.

Једно од могућих објашњења за такво професионално опредељење младих може бити у променама друштвене структуре и веће самосвести и емпанципације жена, а други фактор могу бити одређене личне и друштвене вредности које су битне за појединце и њихов избор занимања, што је потврђено у овом истраживању и неким другим истраживањима (Havelka, 1995; Kuzmanović i Petrović, 2013). То значи да се избор врсте студија (факултета) и будућег занимања може схватити као још један начин остваривања пожељних циљева који воде личној афирмацији и задовољству младих у животу и на будућем послу или професији. Очигледно је да начин на који појединци одлучују о својој будућности и каријери обухвата циљеве које они могу себи поставити и који, поред свести о сопственим талентима и способностима, особинама и потребама, подразумевају и свест о сопственим ставовима и вредностима (Torrington i sar., 2004). При томе је, на основу резултата нашег истраживања, јасно уочљиво да су матурантима лични циљеви важнији и пожељнији него друштвени, уз истовремено већи степен очекивања да ће бити остварени преко изабраног факултета, односно будућег занимања. Лични циљеви су више засновани на појединим базичним потребама, или комбинацијама тих потреба, које су актуелне код младих у адолесцентном периоду, уз већа очекивања да те потребе буду задовољене преко избора факултета и у оквиру будућег занимања.

Поред тога, истраживање потврђује и оправданост полазне поставке аутора да треба одвојено испитивати личне и друштвене вредности које су у овом истраживању посматране као циљеви који се желе остварити преко преферираног избора факултета, односно будућег занимања.

Литература

- Arnold, J. & Silvester, J. (2005). *Work Psychology: Understanding Human Behaviour in the Workplace*. Harlow: Financial Times Prentice Hall.
- Borman, W., Klimoski, R. & Ilgen, D. (Eds.). (2001). *Handbook of Psychology, Industrial Organizational Psychology*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Brančić, B. (1986). *Psihološke teorije izbora zanimanja*. Beograd: Naučna knjiga.
- Čabarkapa, M. (2009). Osvrt na teoriju Lorensa Kolberga o razvoju moralne svesti i odnosu prema moralnom ponašanju. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Prištini*, br. 39, 379-386.
- Čabarkapa, M. i Đurišić Bojanović, M. (2014). Psihosocijalni izvori stresa u globalno promenjenom radnom okruženju i zahtevi za promenama u sistemu obrazovanja. U B. Dimitrijević (ur.), *Nauka i savremeni univerzitet: Savremene paradigme u nauci i naučnoj fantastici* (str. 48-63). Niš: Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Dimitrijević, A., Hanak, N. i Milojević, S. (2011). Psihološke karakteristike budućih pomagača: empatičnost i vezanost studenata psihologije. *Psihologija*, god. 44, br. 2, 97-115.
- Erikson, E. (1976). *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: NIP Pobjeda.
- Havelka, N. (1994): Vrednosti i društvene promene: replikacija jednog istraživanja o učeničkim očekivanjima od budućeg zanimanja. *Psihologija*, god. 27, br. 1-2, 67-82.
- Havelka, N. (1995). Vrednosne orijentacije učenika i njihova očekivanja od budućeg zanimanja. *Psihološka istraživanja*, br. 7, 89-127.
- Havelka, N. (1998). Vrednosne orijentacije adolescenata: vrednosti i kontekst. *Psihologija*, god. 31, br. 4, 343-364.
- Hedrih, V. (2009). Profesionalna interesovanja i osobine ličnosti. *Godišnjak za psihologiju*, god. 6, br. 8, 155-172.
- Hedrih, V. i Šverko, I. (2007). Evaluacija Holandovog modela profesionalnih interesovanja u Hrvatskoj i Srbiji. *Psihologija*, god. 40, br. 2, 227-244.
- Joksimović, S. (1999). Razvoj i podsticanje altruizma mladih. *Nastava i vaspitanje*, god. 48, br. 5, 605-616.
- Knežević, G. (2014). *Profesionalna selekcija: elementi, izazovi i jedno praktično rešenje*. Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Centar za primenjenu psihologiju.
- Kuzmanović, B. (1990). Procena relativnog značaja društvenih ciljeva. U N. Havelka (ur.) *Efekte osnovnog školovanja* (str. 215-234). Beograd: Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
- Kuzmanović, B. (1995). Preferencije društvenih ciljeva. *Psihološka istraživanja*, br. 7, 49-69.
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2013). Lični i društveni ciljevi studenata u kontekstu njihovog profesionalnog usmerenja. *Andragoške studije*, god. 20, br. 1, 49-72.
- Kuzmanović, B. i Petrović, N. (2007). Struktura preferencija ličnih i društvenih ciljeva srednjoškolaca. *Psihologija*, god. 40, br. 4, 567-585.
- Luković, S. i Čizmić, S. (2012). Povezanost preferencija životnih stilova i profesionalnih interesovanja petnaestogodišnjaka. *Primenjena psihologija*, god. 5, br.1, 81-108.
- Moore, S. & Leung, C. (2002). Young People's Romantic Attachment Styles and Their Association with Well-Being. *Journal of Adolescence*, Vol. 25, No. 2, 243-255.

- Nedeljković, M. (2012). Uloga škole u moralnom vaspitanju darovitih učenika. *Sinteze*, god. 1, br. 2, 5-22.
- Nikolić, M. i Mihailović, S. (2004). *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd: Centar za proučavanje alternativa.
- Pajević, D. (2006). *Psihologija rada*. Beograd: MS studio.
- Radoman, M. (2011). *Stavovi i vrednosne orijentacije srednjoškolaca u Srbiji*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of Human Values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. & Bilsky, W. (1990). Toward a Psychological Structure of Human Values: Extensions and Cross-Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 58, No. 5, 878-891.
- Super, E. D. (1980). A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development. *Journal of Vocational Behavior*, Vol. 16, No. 3, 282-298.
- Torrington, D., Hall, L. i Taylor, S. (2004). *Menadžment ljudskih resursa* (peto izdanje). Beograd: Data status.
- Trogrlić, A. i Vasić, A. (2002). Polne razlike u profesionalnim interesovanjima učenika završnog razreda osnovne škole. *Pedagoška stvarnost*, god. 48, br. 5-6, 409-425.
- Vranješević, J. (2001). *Promena slike o sebi: autoportret adolescencije*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Примљено: 01. 12. 2015.

Прихваћено за штампу: 06. 02. 2016.

UNIVERSITY STUDY PREFERENCES AND VALUE TARGETS OF GRAMMAR SCHOOL STUDENTS IN SERBIA

Abstract

When it comes to the factors that influence professional commitment of students, psychology literature mainly states the role of school, peers, parents, material and social factors, and less so personality features, aims, expectations, personal and social values. This paper deals with the preference of personal and social values viewed as targets in the context of choosing a university department and, with it, future profession. Two lists were used – 18 personal and 18 social values. The sample included 497 last-year-grammar-school students. The research was conducted in school conditions in Belgrade and several cities in Serbia. The results show that the majority of students (55%) would opt for social-humanistic and medical-biological and less for technical and natural sciences. It turned out that gender and the type of high school courses are significant variables linked with the selection of studies and faculties, while other socio-demographic variables were not significant. The results also show that there are significant differences in the levels of acceptance of some values while, viewed globally, greater importance is given to personal than social values, which justifies the initial idea of the author that personal and social values should be examined separately because they affect professional commitment of high school students differently.

Keywords: values, last-year high school students, faculty selection, professional commitment.

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ У УЧЕНИКОВ ГИМНАЗИИ В СЕРБИИ

Резюме *Когда речь идет о факторах, влияющих на профессиональную ориентацию учеников, в психологической литературе чаще всего приводится роль школы, сверстников, родителей, материальных и социальных факторов, а меньше говорится о роли личностных качеств, целей, ожиданий, личных и общественных ценностей. В данной работе особое внимание уделяется роли личных и общественных ценностей, которые рассматриваются в качестве целей в контексте выбора факультета и будущей профессии. В исследовании использованы два перечня ценностей – 18 личных и 18 общественных, а анкетировано 497 выпускников гимназии. Исследование проводилось в школьных условиях в Белграде и в ряде городов в Сербии. Результаты исследования показывают, что большая часть выпускников (55%) выбирает общественно-гуманитарные и медико-биологические науки, а меньшая – естественно-научные и технические факультеты. Гендерный фактор и направление учебы в гимназии связаны с выбором факультета, в то время как другие социально-демографические переменные не были значительными. Результаты также показывают, что существуют значительные различия в степени принятия определенных ценностей, при этом большее значение уделяется личным, чем общественным ценностям. Этот факт оправдывает первоначальную предпосылку автора, согласно которой личные и общественные ценности следует рассматривать отдельно друг от друга, так как они имеют различное значение для профессиональной ориентации молодежи.*

Ключевые слова: *ценности, выпускники гимназии, выбор факультета, профессиональная ориентация.*